

Ivan Brigović
Željko Holjevac
Tomislav Šarlija

Sat Povijesti 2

Udžbenik iz povijesti za drugi razred četverogodišnjih strukovnih škola

1. IZDANJE

2026.

Nakladnik
ALFA d. d., Zagreb
Nova Ves 23a

Za nakladnika
Ivan Petric

Direktorica nakladništva
mr. sc. Daniela Novoselić

Urednici za Povijest
dr. sc. Ante Birin
Tomislav Šarlija

Izvršna urednica za Povijest
Božana Sliško

Recenzija
dr. sc. Zlatko Begonja
Kristijan Lončarić, mag. hist.
Josip Paulić, prof.

Lektura i korektura
Kristina Ferenčina

Likovno i grafičko oblikovanje
Zo Dizajn
Alen Čabrić
NB Studio

Izrada zemljovida
Tri dva jedan d. o. o.

Ilustracija
Marina Čurković

Fotografija
Adobe stock, arhiva Alfe, Bundesarchiv, Hrvatski državni arhiv Zagreb,
Hrvatski muzej medicine i farmacije, Hrvatski povijesni muzej, Hrvatski
školski muzej, Hrvatski željeznički muzej, KUD "Ogranak Seljačke sloge"
Posavski Bregi, shutterstock.com, Tomislav Šarlija, wikipedia.com

Digitalno izdanje
Alfa d. d.
Mozaik Education Ltd.

Tisak

Udžbenik je uvršten u Katalog odobrenih udžbenika rješenjem Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem

OPSEG PAPIRNATOG IZDANJA	MASA PAPIRNATOG IZDANJA	KNJIŽNI FORMAT
116 str.	280 g	265 mm (v) x 210 mm (š)

Digitalno izdanje dostupno je na internetskoj adresi **hr.mozaweb.com** ili putem aplikacije **mozaBook** za pametne uređaje s operativnim sustavima Android i iOS.

© Alfa

Ova knjiga, ni bilo koji njezin dio, ne smije se umnožavati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Mozaik Education Ltd. zadržava intelektualno vlasništvo i sva autorska prava za komercijalne nazive *mozaBook*, *mozaWeb*, digitalne proizvode, sadržaje i usluge proizvedene neovisno o nakladniku Alfa d. d.

Draga učenice, dragi učenice!

Sat Povijesti 2 donosi nova iskustva koja će ti pomoći u boljem razumijevanju revolucija, ratova, tehničkih i znanstvenih dostignuća koji su obilježili povijest 19. i 20. stoljeća. U kontekstu europske i svjetske povijesti tako ćeš naučiti ključna razdoblja nacionalne povijesti koja su od iznimne važnosti za oblikovanje nacionalnog i vlastitog identiteta. Iskustvo iz prošlosti dobar je putokaz da odvažno i smjelo ideš ususret izazovima vremena u kojem živiš.

Kako bismo nastavne sadržaje upotpunili dodatnim zanimljivostima, pripremili smo za tebe digitalnu inačicu udžbenika na platformi mozaBook. Uz bogatstvo digitalnih sadržaja moći ćeš doživjeti poznate građevine i umjetnička djela u trodimenzionalnom obliku, kao i virtualnu šetnju povijesnim gradovima. Kretanje vojski i njihovu strategiju u poznatim bitkama predočit će ti animirani isječki, a kreativni testovi i kvizovi pomoći će ti u lakšem ponavljanju gradiva.

Želimo da ti Sat Povijesti 2 bude više od udžbenika u tvojim rukama, čitaj ga kao knjigu koja će ti pokazati da svaki korak u budućnosti svoje ishodište ima u prošlosti.

Tvoji autori

Svakodnevnica u Hrvatskoj – sjaj i bijeda

Josephine Baker u pariškom noćnom klubu Folies Bergère, 1925. Zvijezda boćnih dvadesetih, ona je američko-francuska plesačica i pjevačica. 1925. priselila iz SAD-a u Pariz. Među brojnim europskim gradovima u kojima je gostovala našao se 1929. i Zagreb.

Stambena bijeda u Zagrebu: Tkalčićeva ulica, autur nepoznat, nakon 1920. – Hrvatski muzej medicine i farmacije (HMF – 4657)

Opis uvjeta u kojima su živjele radošice obitelji u Zagrebu u međuratnom razdoblju.

Ti nevoljotvornici i siromašni ljudi nisu se u gradu imali kamo smjestiti. U potrazi za hirovom mod glavom pribjegli su „divljim“ gradnjom, podizali doslovno grebov na prostoru neadekvatne starije ciglane kuće su pokušavali pretvoriti u provizorne stanove. Takav je primjer bilo zagrebačko naselje na prostoru nekadašnje stare ciglane kuće su pokušavali pretvoriti u provizorne stanove. Takav je primjer bilo zagrebačko naselje na prostoru nekadašnje stare ciglane kuće su pokušavali pretvoriti u provizorne stanove. Takav je primjer bilo zagrebačko naselje na prostoru nekadašnje stare ciglane kuće su pokušavali pretvoriti u provizorne stanove.

Aleksandra Muraj, „Svakodnevni život i standard“, Prijelomno vrijeme – Hrvatske zemlje nakon 1918. (gl. ur. Suzana Lečić, (Zagreb: Matična hrvatska, 2022.), 470.

- Kakve vrste smještaja imali su stanovnici u takvim stambenim uvjetima.
- Opisi kakvi su bili uvjeti života u takvim smještajima.
- Pronađi primjere iz velikih svjetskih gradova u kojima i danas postoje dijelovi s takvim uvjetima stanovanja.

100

ČITAMO PROŠLOST

ČITAMO PROŠLOST

Rad s povijesnim izvorima nudi cijeli niz povijesnih vrela, s pitanjima i zadacima usmjerenim na istraživačku aktivnost.

DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

Kroz povijest... Radio Zagreb, prva radiostanica u jugoistočnoj Europi, počela je emitirati program u svinjbu 1926. Iz programa su izgovorene i ure, nakon čega su slušaatelji mogli čuti hrvatsku himnu, malo klasične glazbe i petnaestominutne novosti. Radio Zagreb je dobio radio zahvaljujući grupi uglednih poslovnih ljudi i entuzijasta, okupljenih oko Radio kluba Zagreb, koji su prepoznali moć novog masovnog medija kao sredstva komunikacije i bržeg širenja informacija među stanovništvom. Iako je prvo javljanje čulo tek pedesetak tadašnjih vlasnika radioprijemnika u Zagrebu, radio se vrlo brzo afirmirao među ljudima te je postao dijelom njihove svakodnevnice. S vremenom se sve više nadograđivao, i programski i tehnički, šireći krug svojih slušatelja.

NAPRAVIMO SAŽETAK

- Navedi primjere socijalnih mjera koje su poduzimale vlasti Kraljevstva SHS. Koji od tih mjera smatraš najvažnijim? Objasni zašto.
- Što je doprinijelo poboljšanju zdravstvenih prilika u međuratnoj Hrvatskoj?
- Objasni zasluge Andrije Stampara u razvoju zdravstvene zaštite u hrvatskim zemljama i Kraljevstvu SHS.
- Protumaci zbog čega je neposredno nakon Prvog svjetskog rata došlo do smanjenja broja hrvatskog stanovništva. Razloge za iseljavanje razvrstaj na zdravstvene, političke i gospodarske.
- Što je kolonizacija? Iz kojih se dijelova Hrvatske stanovništvo iseljavalo? U koje se dijelove Hrvatske preseljavalo? Zašto?
- Kakav je bio stupanj pismenosti u hrvatskim zemljama u međuratnom razdoblju?
- Koje su bile zasluge Stjepana Radića unapređenju školstva u međuratnom razdoblju?
- Objasni zašto se odatalo od uvođenja obaveznog osmogodišnjeg školovanja.
- Navedi koji su pozitivni pomaci ostvareni u obrazovnom sustavu između dvaju svjetskih ratova.
- U kojim je hrvatskim područjima bilo najviše nepismenih?
- Navedi elemente zabave i načina života koji su obilježili ljude dvadesete.
- Opisi kako su se u lude dvadesete očitovali u hrvatskim gradovima.
- Uči i navedi razlike u životu bogatih i siromašnih građana u hrvatskim gradovima.

MALI I VELIKI PROJEKTI

- Radiće u skupinama. Istražite pojedine aspekte svakodnevnog života u međuratnom razdoblju: film, glazba, pjes, odjevnost/moda, frizure, organiziranje i priredite razrednu izložbu na kojoj ćete uz pomoć plakata predstaviti svaki pojedini aspekt svakodnevnice u spomenutom razdoblju.
- Istraži hrvatske sportske uspjehe u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. U kojim je sportovima Hrvatska bila najuspješnija? koji su poznati sportski klubovi i društva postojali u tom razdoblju, u kojim su natjecanjima sudjelovali i kakve su uspjehe ostvarili? Osmisli novine ili časopis iz tog razdoblja u kojem ćeš u obliku novinskih članaka predstaviti svoje istraživanje. Radiće pojedinačno, u parovima ili u skupinama.

101

VREDNOVANJE

NAPRAVIMO SAŽETAK

MALI I VELIKI PROJEKTI

Na kraju svake nastavne teme nalaze se dvije metodičke rubrike **Napravimo sažetak** i **Veliki i mali projekti** koje će pomoći u ponavljanju i uvježbavanju nastavnih sadržaja.

DOMENE U POVIJESTI

Društvo i gospodarstvo, Umjetnost i kultura i Znanost i tehnologija

dotadne su rubrike koje donose mnoštvo zanimljivosti.

Zbivanja heterogenih djece u Donji Miroševci, ilustrirani list, 1917.

DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

KROZ POVIJEST / Zagrebački cinkus

U vrijeme Prvog svjetskog rata Širom Europe bila su skidana crvena zovna i pretapana u topove. Bilo je skinto i zvono „cinkus“ koje se često sročilece oglašavalo sa zagrebačke katedrale u osam sati jutro i u dva sata poslijepodne. Građanima je to teško palo pa su počeli skupljati metalne predmete koji su trebali nadomjestiti njegovu težinu. Gradsko je poglavarstvo obratilo za pomoć banji, a oni vojnom zapovjedništvu. I dok su ostala zovna potkraj mjeseca otpremljena iz Zagreba željezničkim vagonima, vojno zapovjedništvo odlučilo je da se „cinkus“ neće rekvirirati. Iz Hrvatske je tada odvezeno više od sto pedeset tona zovna. Spaljeno ih je 18 jer su imala status spomenika kulture. „Cinkus“ su spasili Zagrepčani.

NAPRAVIMO SAŽETAK

- Pomoću dva argumenta dokaži tvrdnju da je Londonski ugovor predstavljao problem za Hrvatsku.
- Objasni temeljne razlike između Jugoslavenskog odbora i Jugoslavenskog kluba. Postoje li između njih neke sličnosti?
- Izradi umnu mapu te predstavi Veliki rat (Prvi svjetski rat). Pritom razrati sljedeće određene razine: ratni uzroci rata, povod rata, zaraseni savezi i države, ratovani rat i posljedice rata. Na temelju izrađene umne mape predstavi ovu temu ostalima u razredu.
- Kako objašnjavaš cenzuru tiska u Hrvatskoj u vrijeme rata?
- Izdvoji tri bojišta na kojima su se borili hrvatski vojnici u Prvom svjetskom ratu.
- Opisi načine na koje se prikupljala pomoć za ranjenike i vojnike u Prvom svjetskom ratu.
- Objasni koja je bila svrha potražajskih kartica.
- Po čemu se isticao fra Đidak Buntić?
- Opisi ulogu Žena u Prvom svjetskom ratu.
- Što je zeleni kader?

MALI I VELIKI PROJEKTI

5

Sadržaj

I: HRVATSKA U DOBA OBLIKOVANJA NACIJA I NACIONALNIH DRŽAVA 8

1. SVIJET I EUROPA U „DUGOM 19. STOLJEĆU” 10

Što je „dugo 19. stoljeće”?	10
SAD – od kolonije do moćne sile	11
Doba europskih revolucija	12
Moderne države i nacije	14
Nove ideje i ideologije	15
Doba kolonijalizma i imperijalizma	16
Vojno-politički savezi	17

2. UTJECAJ INDUSTRIJSKIH REVOLUCIJA NA PROIZVODNJU I PROMET U HRVATSKOJ 18

Industrijsko doba – novi načini proizvodnje	18
Posljedice industrijske revolucije	19
Teškoće i poticaji u industrijalizaciji Hrvatske	20
Od žitne magistrale do prvih tvornica	21
Trgovina potiče gradnju cesta	22
Nove mogućnosti stižu željeznicom	23

3. STANOVNIŠTVO, DEMOGRAFIJA I MIGRACIJE 24

Struktura hrvatskog stanovništva	24
Život na hrvatskom selu	25
Svakodnevica hrvatskih gradova	26
Biti vojnik – život u Vojnoj krajini	27
Potruga za boljim životom – migracije Hrvata	28

4. MODERNIZACIJSKI PROCESI U HRVATSKIM ZEMLJAMA 30

Promjene u školstvu	30
Novosti u zdravstvu	31
Preustroj javne uprave	32

Modernizacija i razvoj gradova	33
Nove tehnologije dolaze u Hrvatsku	34

5. HRVATSKE ZEMLJE U VRIJEME REVOLUCIJA 36

Odjeci Francuske revolucije u Hrvatskoj	36
Napoleon osvaja hrvatske zemlje	37
Reforme francuske uprave u Hrvatskoj	38
Hrvatske zemlje ponovo pod vlašću Austrije	39
Proljeće naroda – Josip Jelačić postaje ban	40
Promjene u vrijeme Josipa Jelačića	41
Rat s Mađarima i Oktroirani ustav	42

6. HRVATSKI NARODNI PREPOROD 44

Pretpreporodno doba	44
Jedinstveni književni jezik	45
Hrvatski narodni preporod (ilirski pokret)	46
Počeci političkih stranaka u Hrvatskoj	47
Djelatnost preporoditelja	47
Preporodna zbivanja u Dalmaciji i Istri	48

7. HRVATSKE ZEMLJE OD APSOLUTIZMA DO NAGODBE 49

Razdoblje Bachova apsolutizma	49
Hrvatski sabor 1861.	50
Austro-ugarska nagodba	51
Hrvatsko-ugarska nagodba	52
Riječka krpica	53
Nezadovoljstvo Nagodbom	54

8. HRVATSKE ZEMLJE KRAJEM 19. I NA POČETKU 20. STOLJEĆA 56

Ban pučanin provodi reforme	56
Ukidanje Vojne krajine	57
Protumađarski nemiri i nijemi grbovi	58
Hrvatska u doba Khuen-Héderváryja	59
Novi političari i nove ideje	60
Politika novog kursa	61

9. KULTURA, ZNANOST I VJERSKE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ 19. STOLJEĆA 62

Književnost od romantizma do moderne	62
Historicizam i secesija	63
Glazba, znanost, sport i novinstvo	64
Vjerske zajednice u Hrvatskoj 19. stoljeća	65

10. HRVATSKO DRUŠTVO U VIHORU PRVOG SVJETSKOG RATA 66

Veliki rat i njegova obilježja	66
Kraj rata i njegove posljedice	68
Londonski ugovor	69
Svibanjska i Krfska deklaracija	69
Hrvatski vojnici u Velikom ratu	70
Briga o ranjenicima i vojnicima na bojištu	71
Ratna svakodnevica – ratni problemi	72

II: HRVATSKA IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA 74

11. SVIJET I EUROPA NAKON PRVOG SVJETSKOG RATA 76

Pariška mirovna konferencija – Versajski poredak	76
Kako funkcioniraju totalitarna društva?	78
Komunistički totalitarizam u SSSR-u	79
Staljinove Velike čistke	80
Fašizam u Italiji	81
Pojava nacista u Njemačkoj	82
Nacisti vladaju Njemačkom	83
Njemačka slama Versajski poredak	84

12. HRVATSKE ZEMLJE U KRALJEVSTVU/KRALJEVINI SHS 86

Država Slovenaca, Hrvata i Srba	86
Nastanak Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca	86

Jadransko pitanje	87
Unutarnje političke prilike u Kraljevstvu SHS	88
Vidovdanski ustav	89
Državni teror	89
Preokret u Radićevoj politici	90
Atentat u Narodnoj skupštini	91

13. HRVATSKO PITANJE U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI 92

Doba diktature	92
Politika integralnog jugoslavenstva	93
Razdoblje prikrivene diktature	93
Ustaše – atentat u Marseilleu	94
Banovina Hrvatska – rješenje hrvatskog pitanja?	94

14. HRVATSKO DRUŠTVO IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA 96

Nastavak modernizacijskih procesa	96
Socijalna politika i javno zdravstvo	97
Demografska slika društva	98
Školovanje i opismenjavanje	98
Svakodnevica “ludih dvadesetih”	99
Svakodnevica u Hrvatskoj – sjaj i bijeda	100

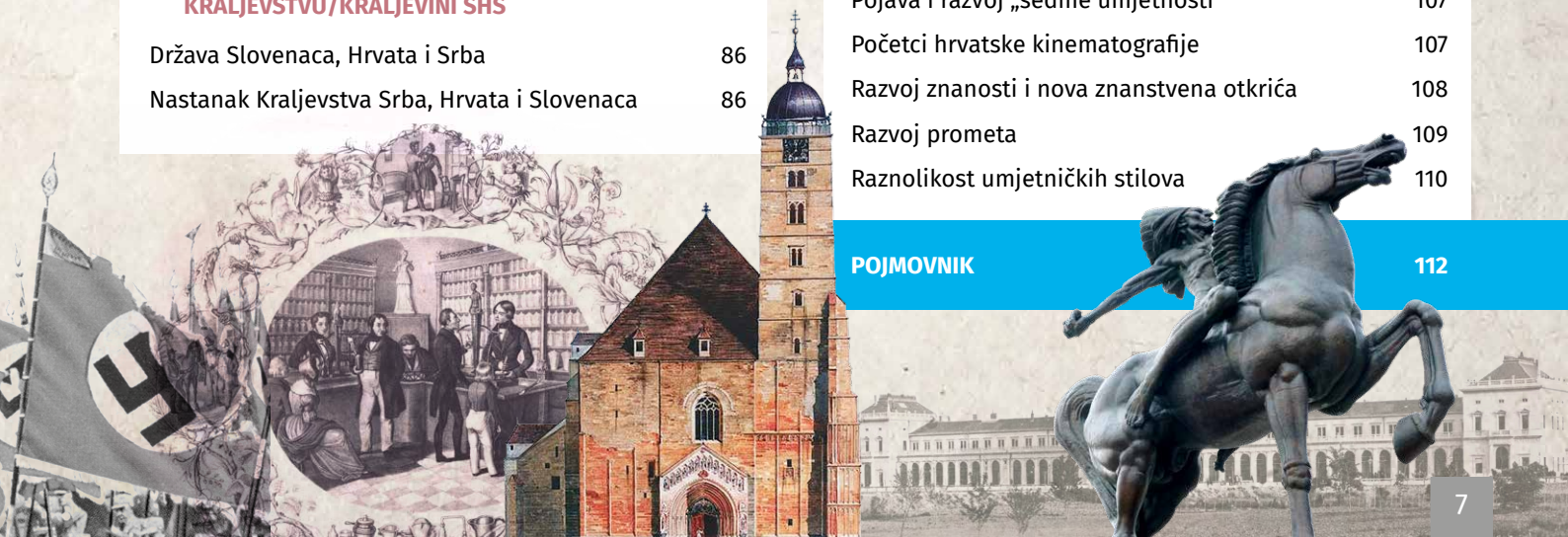
15. GOSPODARSTVO U SVIJETU I HRVATSKOJ U MEĐURATNOM RAZDOBLJU 102

Gospodarski modeli Zapada i SSSR-a	102
Uzroci i posljedice velike gospodarske krize	103
Gospodarstvo Hrvatske u prvoj Jugoslaviji	104

16. UMJETNOST, KULTURA, ZNANOST I TEHNOLOŠKA DOSTIGNUĆA 106

Pojava novih masovnih medija – radio i televizija	106
Pojava i razvoj „sedme umjetnosti”	107
Počeci hrvatske kinematografije	107
Razvoj znanosti i nova znanstvena otkrića	108
Razvoj prometa	109
Raznolikost umjetničkih stilova	110

POJMOVNIK 112

HRVATSKA U DOBA OBLIKOVANJA NACIJA I NACIONALNIH DRŽAVA

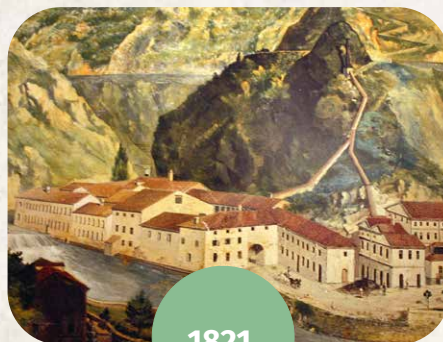

1764.

Izum parnog stroja

1776.

Deklaracija
neovisnosti

1821.

Otvorena tvornica
papira u Rijeci

1847.

Hrvatski jezik
proglašen službenim
jezikom u javnoj upravi
u Hrvatskoj

1848.

Josip Jelačić postaje hrvatski ban

1864.

U Zagrebu održana prva gospodarska izložba

1868.

Sklopljena Hrvatsko-ugarska nagodba

1874.

U Zagrebu otvoreno prvo moderno hrvatsko sveučilište

1895.

Otvorena hidroelektrana Jaruga - prva hidroelektrana u Hrvatskoj

1. SVIJET I EUROPA U „DUGOM 19. STOLJEĆU”
2. UTJECAJ INDUSTRIJSKIH REVOLUCIJA NA PROIZVODNJU I PROMET U HRVATSKOJ
3. STANOVNIŠTVO, DEMOGRAFIJA I MIGRACIJE
4. MODERNIZACIJSKI PROCESI U HRVATSKIM ZEMLJAMA
5. HRVATSKE ZEMLJE U VRIJEME REVOLUCIJA
6. HRVATSKI NARODNI PREPOROD

7. HRVATSKE ZEMLJE OD APSOLUTIZMA DO NAGODBE
8. HRVATSKE ZEMLJE KRAJEM 19. I NA POČETKU 20. STOLJEĆA
9. KULTURA, ZNANOST I VJERSKE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ 19. STOLJEĆA
10. HRVATSKO DRUŠTVO U VIHORU PRVOG SVJETSKOG RATA

1.

SVIJET I EUROPA U „DUGOM 19. STOLJEĆU”

PRISJETIMO SE!

- Velika geografska otkrića otvorila su put prema novim svjetovima i gospodarskom usponu Europe.
- Europski trgovci svojim su brodovima u 16. i 17. stoljeću premrežili svjetske oceane.
- Prosvjetitelji od 18. stoljeća donose nove ideje, zahtjeve i poglede na svijet.

⬆️ **Model jednog od prvih telefona iz 1896.** Napredak telekomunikacija tijekom 19. stoljeća doveo je do otkrića telefona, kojega je 1876. patentirao Alexander Graham Bell.

Što je „dugo 19. stoljeće”?

„Dugo 19. stoljeće” razdoblje je europske i svjetske povijesti od početka Francuske revolucije 1789. do završetka Prvog svjetskog rata 1918. U to vrijeme oblikovale su se moderne nacije i moćne europske države koje su čitave kontinente pretvorile u svoje **kolonijalne posjede**. Novi izvori energije, tehnički pronalasci, **migracije**, procvat znanosti i širenje obrazovanja mijenjali su **način života**, a intelektualne i umjetničke inovacije izmijenili su **pogled na svijet**. Stanovništvo je raslo, **kapital i rad** postali su temelj tržišnoga gospodarstva, a feudalne staleže postupno su nadomjestili građanski slojevi. Dotadašnje **agrarno i ruralno** društvo preraslo je u pretežno **industrijsko i urbano**.

Dok su nove ideje sustizale jedna drugu, borba velikih sila za prevlast u svijetu odvela je čovječanstvo u **globalni Veliki rat**. Promjene nisu zaobišle ni hrvatske krajeve, gdje je hrvatski narodni preporod pokrenuo oblikovanje **moderne hrvatske nacije**. Ukinuti su feudalni odnosi i provedene reforme koje su otvorile put prema hrvatskom **građanskom društvu**. Utemeljene su važne **nacionalne ustanove** poput akademije znanosti i modernog sveučilišta, ali su svi pokušaji nacionalnog ujedinjenja i oslobođenja ostali bezuspješni.

Prvi automobil s unutarnjim izgaranjem. ➤

Ključan događaj u razvoju automobila dogodio se 1886. kad su neovisno jedan o drugom Karl Benz, Gottlieb Daimler i Wilhelm Maybach izradili više primjeraka automobila pogonjenih motorom s unutarnjim izgaranjem.

SAD – od kolonije do moćne sile

U drugoj polovini 19. stoljeća Velika Britanija imala je na istočnoj obali sjeverne Amerike trinaest kolonija. Nastojanja britanskih vlasti za političkim i gospodarskim nadzorom funkcioniranja kolonija sve je više vodilo nezadovoljstvu kolonija matičnom zemljom. Stanovnici kolonija osporili su britanskom parlamentu pravo **oporezivanja kolonija** istodobno tražeći izbor vlastitih predstavnika u britanski parlament umjesto **guvernera**, kojeg im je za upravitelja poslala britanska Kruna. Kako njihovim zahtjevima nije udovoljeno, tako su se kolonisti pobunili te povelu **Rat za neovisnost (1775. – 1783.)** tijekom kojeg su se **kolonije odcijepile od Velike Britanije** i udružile u **Sjedinjene Američke Države**. Nastanak nove države proglašen je **1776. Deklaracijom neovisnosti**, koja je temeljnim ljudskim pravima smatrala život, slobodu i jednakost. **Ustavom SAD-a iz 1787.** ustrojena je demokratska **savezna država** u kojoj je prvi put u praksi primijenjena prosvjetiteljska ideja o trodiobi vlasti. Zakonodavna je vlast povjerena **Kongresu** koji se sastoji od Doma zastupnika i Senata, izvršna vlast dana je **predsjedniku** SAD-a, a sudbena **Vrhovnom sudu** i nižim sudovima. Za prvog je predsjednika 1789. izabran vojskovođa u Ratu za neovisnost – **George Washington**. Do sredine 19. stoljeća SAD se od obala Atlantskog oceana proširio na zapad do Pacifika. Prema kraju 19. i na početku 20. stoljeća SAD je postao globalno žarište industrijalizacije i modernizacije, nacija koju su činili doseljenici i nova **svjetska velesila**.

Deklaracija neovisnosti

Konjanički spomenik Georgea Washingtona.

TUMAČIMO
ZEMLJOVID

SAD – Rat za neovisnost (1775. – 1783.)

- Od prikazanih trinaest britanskih kolonija u Americi izdvoji onu koja je osnovana 1601. Pronađi i ispričaj priču koja se vezuje uz prve britanske koloniste u Sjevernoj Americi.
- Pronađi Boston na zemljovidu. Istraži i predstavi što se u tom gradu dogodilo 1773. Kako nazivamo taj događaj? Kako je on utjecao na daljnji tijek američke prošlosti?
- Istraži gdje je proglašeno odvajanje britanskih kolonija u Sjevernoj Americi od Britanije. Pronađi taj grad na zemljovidu. Navedi koji praznik stanovnici SAD-a slave 4. srpnja.

- područje 13 kolonija
- područje pripojeno SAD-u Mirom u Parizu
- indijanska područja u zaleđu 13 kolonija

⬆️ Odnosi u francuskom društvu prije revolucije, karikatura

Doba europskih revolucija

U Francuskoj je 1789. izbila revolucija koja je srušila apsolutnu monarhiju i feudalno društvo sastavljeno od **triju staleža**. Prvom staležu pripadali su svećenici, drugom plemići, a trećem ostali stanovnici. Iako su činili samo neznatnu manjinu, prva su dva staleža bila privilegirana i svu su vlast držali u svojim rukama. Želeći i sami sudjelovati u upravljanju državom nezadovoljni su građani iz trećeg staleža proglasili Narodnu skupštinu te 14. srpnja 1789. osvojili tvrđavu Bastilleu u Parizu. Time je započela Francuska revolucija, a Narodna je skupština objavila **Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina**, dokument koji počiva na prosvjetiteljskim idejama o jednakosti pred zakonom i građanskim slobodama. Uskoro je donesen prvi ustav, a umjesto monarhije proglašena je republika. Europski su vladari nastojali nizom ratova protiv Francuske obnoviti stari apsolutistički poredak u ovoj državi, na što je **radikalna** skupina **jakobinaca** uvela diktaturu i državni teror. Kralj i tisuće drugih ljudi pogubljeni su na napravi zvanj giljotina. Masovna revolucionarna vojska obranila je Francusku od invazije, a zbacivanjem jakobinaca uspostavljena je 1795. vlast peteročlanog Direktorija. Ubrzo je general **Napoleon Bonaparte** izvršio državni udar te se 1804. okrunio za cara. Donio je **Građanski zakonik** koji je izrijekom priznao jednakost svih ljudi pred zakonom, a njegova je vojska osvojila mnoge europske zemlje te proširila ideje slobode i jednakosti. Nakon teških gubitaka u Rusiji Napoleon I. poražen je 1815. u bitki kod Waterlooa, a na vlast u Francuskoj ponovno se vratio „stari režim” na čelu s kraljem. Europske su sile na **Bečkom kongresu** pokušale obnoviti ravnotežu snaga i uspostaviti mir, ali su se liberalni i nacionalni pokreti u sljedećem razdoblju tomu opirali nastojeći svrgnuti apsolutističke kraljevske dinastije u europskim zemljama.

PRVI I DRUGI STALEŽ

2 %

stanovništva

- ne plaćaju poreze
- imaju sva politička prava

TREĆI STALEŽ

98 %

stanovništva

- nemaju politička prava
- plaćaju poreze
- žele jednaka prava kao prvi i drugi stalež

⬆️ Struktura francuskog društva prije Francuske revolucije, shematski prikaz

ZNANOST I TEHNOLOGIJA

KROZ POVIJEST / Napoleonov način ratovanja

Napoleonovo vrijeme donijelo je reorganizaciju francuske vojske. Ona je u prvom redu uključivala opću **mobilizaciju** u vrijeme ratova pa je francuska vojska u pravilu nadmašivala plaćeničke vojske svojih protivnika. Brojnost vojske omogućila je Napoleonu da je podijeli na **korpus**e, od kojih je svaki imao takav zapovjedni lanac da u vrijeme bitaka i vojnih pohoda može funkcionirati kao samostalna manja vojska. To je francuskim trupama omogućilo veću manevarsku dinamiku te stupanje u bitku iz različitih početnih položaja i smjerova. Veća pokretljivost koju su Napoleonove postrojbe time dobile dovela je do odmaka od dotad preferiranog frontalnog načina ratovanja. Nepredvidljivi napadi francuskih odreda, koji su najčešće uključivali okruživanje neprijatelja i prekid njegove opskrbe, postali su tako noćna mora za Napoleonove protivnike. Oni su teško raspoznavali namjere francuskih vojnih stratega, budući da su francuski korpusi na mjesto sukoba najčešće dolazili iz raznih pravaca. Kao prethodnica glavnim snagama napadali su **čarkaši** i snajperisti s ciljem izazivanja i zbunjivanja protivnika, a potom bi topništvo zasipalo neprijateljske redove. Tek nakon toga jurišale su kolone pješništva, dok Napoleon ne bi otkrio slabu točku neprijateljskih redova na koju bi zatim preusmjerio topničku paljbu i pričuvne snage.

⬆️ Francuski vojnici iz doba Napoleonovih ratova, ilustracija

TUMAČIMO
ZEMLJOVID

Napoleonovi ratovi u Europi 1805. – 1815.

- Francuska 1812.
- francuski saveznici
- francuski protivnici
- satelitska područja
- 1805. godina francuskog osvajanja
- kontinentalna blokada

- Bitke iz razdoblja Napoleonovih ratova prikazane na zemljovidu kronološki poredaj na vremensku crtu. Za svaku bitku predvidi prostor u koji ćeš upisati tko se u toj bitki borio, a kakav je njezin ishod, a kakve posljedice. Izdvoji dvije bitke koje smatraš posebno važnima za tijek i ishod Napoleonovih ratova. Objasni svoj odabir.
- Procjeni je li Napoleon imao više uspjeha na kopnu ili na moru.

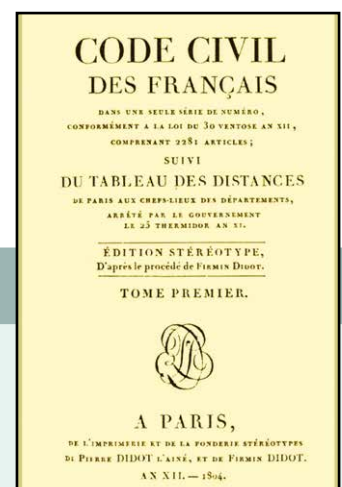
◀ Jacques Louis David: Napoleon prelazi Alpe, 1801.

DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

KROZ POVIJEST / Građanski zakonik

Građanski zakonik ili punim nazivom *Građanski zakonik Francuza* (Code civil des Français), objavljen 1804., poznat je i kao Napoleonov zakonik. Izvorno podijeljen u tri knjige, po uzoru na rimsko pravo, Građanski zakonik govorio je o osobama, imovini i promjenama vlasništva te različitim načinima stjecanja imovine. Njegova su temeljna načela: jednakost svih ljudi pred zakonom (nema više privilegija po rođenju), sloboda vjeroispovijesti, zaštita imovinskih prava, građanski brak i razvod uz obostrani pristanak, **sekularni** pravni sustav i pisani zakoni dostupni svim građanima. Građanski zakonik, jedan od najutjecajnijih pravnih dokumenata u modernoj povijesti, postao je model za sustave građanskog prava diljem svijeta.

⬆️ Građanski zakonik, naslovnica, 1804.

Portret Giuseppea Garibaldija, nepoznati autor, 19. stoljeće

Moderne države i nacije

Tijekom 19. stoljeća došlo je do **oblikovanja modernih europskih nacija** te njihovih **nacionalnih država**. Veliku ulogu pritom su imale Francuska i Američka revolucija, ali i razvoj komunikacija i sve veća pokretljivost stanovništva zbog industrijalizacije. **Zajednička kultura, jezik, vjera i povijest** bili su pritom polazište za **integraciju** različitih društvenih skupina u jednu nacionalnu cjelinu, koja će postupno razviti i **svijest o pripadnosti zajedničkoj državi**. Stvaranje zajedničke države pojedinih naroda pritom je često bilo suočeno s nizom problema, u prvom redu političke prirode, koji su priječili i odgađali spomenuti proces. Takvi su problemi posebno dolazili do izražaja u višenacionalnim državama poput Habsburške Monarhije (Austrijskog Carstva), pa će tako i ujedinjenje hrvatskih zemalja tijekom postojanja Monarhije ostati tek neostvorena ideja.

Borba za političko i nacionalno ujedinjenje dovela je u drugoj polovini 19. stoljeća do postupnog ujedinjenja **Italije i Njemačke** pod vodstvom Pijemonta i Pruske. U **Pijemontu** je premijer **Camillo Cavour** ratom protiv Austrijskog Carstva stekao Lombardiju. Zatim je revolucionar **Giuseppe Garibaldi** s tisuću dragovoljaca srušio Napuljsko Kraljevstvo

pa je kralj Pijemonta 1861. postao kraljem Italije, kojoj su nešto kasnije pripojeni Venecija i Rim. U **Pruskoj** je kancelar **Otto von Bismarck** ratom izbacio Austrijsko Carstvo iz Njemačkog saveza. Uskoro je u novom ratnom pohodu srušio francusko Drugo Carstvo, a pruski je kralj 1871. proglašen njemačkim carem pa je nastalo njemačko **Drugo Carstvo**.

Anton von Werner: Proglašenje njemačkog ujedinjenja, 1885.

Iz ustava njemačkog Drugog Carstva

Čl. 5. Državno zakonodavstvo vrši savezno vijeće (Bundesrat) i državni sabor. Za državni se zakon traži i dostaje, da se u zaključcima većina obiju skupština slaže.

(...)

Čl. 11. Na čelu savezu je kralj pruski, on ima naslov „njemački car“. Caru je zastupati državu po međunarodnom pravu, u ime države navješćivati rat, sklapati mir, saveze i druge ugovore u stranim državama, opunovlastiti i primati poslanike.

Stjepan Srkulj, *Izvori za povijest*, sv. III (Zagreb: 1913.), 228.

- Prisjeti se što je ustav.
- Pronađi dio teksta koji govori o ulozi Pruske u ujedinjenoj njemačkoj državi.
- Koje je sve ovlasti imao njemački car? Što na temelju toga zaključuješ o njegovoj ulozi u državi?

Nove ideje i ideologije

Europske sile nastojale su poslije pada Napoleona I. sačuvati poredak utvrđen na Bečkom kongresu. Pritom su bile nadahnute **konzervativizmom**, učenjem koje zagovara stabilnost poretka i uvriježene vrijednosti kao što su autoritet vlasti, tradicija, vjera i moral. Konzervativci su prihvaćali nužne novosti, ali su se protivili naglim promjenama i prevratima. Istodobno su pobornici novih ideja nastojali uvjeriti ljude u potrebu da se bore za **alternativne** vizije. Tako je **liberalizam** promicao slobodu pojedinca i jednakost pred zakonom. Liberali su bili za ograničenje vlasti pisanim ustavom i za parlamentarizam u kojem moć proizlazi iz volje većine. Ujedno su se zalagali za privatno vlasništvo i slobodno tržišno natjecanje bez miješanja države u gospodarstvo. Pristaše **nacionalizma** vjerovali su da svaki narod, jednako kao i svaki pojedinac u liberalnoj misli, ima pravo živjeti u slobodi. Dva su cilja bila jasna: demokratizacija političkog života i stvaranje nacionalnih država. Teški uvjeti rada u tvornicama okrenuli su dio ljudi prema **socijalizmu** kao zamisli o društvu koje bi počivalo na socijalnoj pravdi. „Proleterci svih zemalja, ujedinite se!“, pozvali su njemački teoretičari Karl Marx i Friedrich Engels 1848. u *Manifestu komunističke partije*. Sljedbenici učenja koje je po Marxu nazvano **marksizmom** smatrali su da se takvo društvo može ostvariti samo nasilnim rušenjem postojećeg poretka.

Thomas Lawrence: *Portret Clemensa Wenzela Lothara von Metternicha*, 1815.

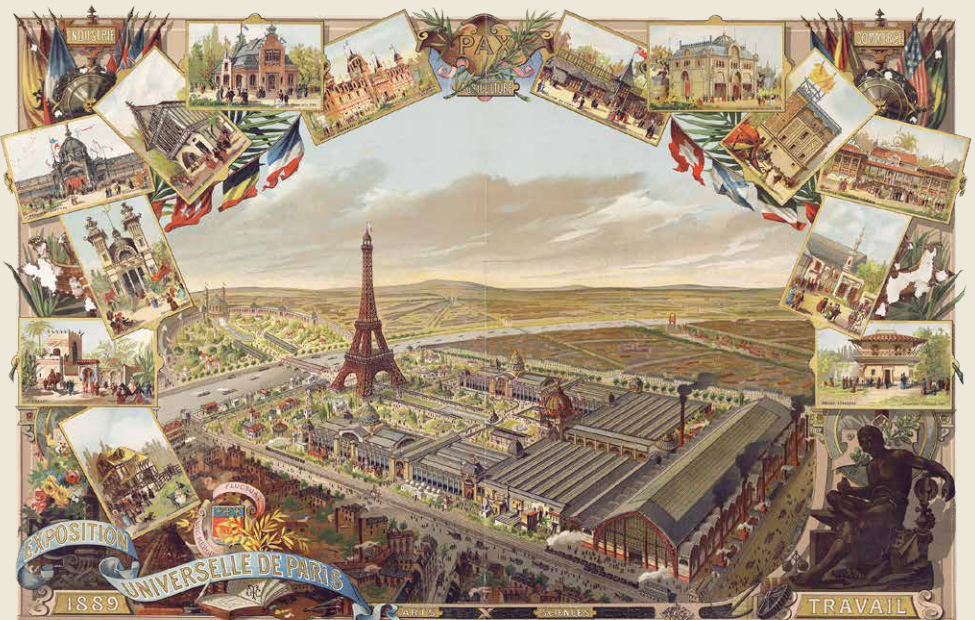
Karl Marx

UMJETNOST I KULTURA

KROZ POVIJEST / Eiffelov toranj

Eiffelov toranj (fr. La Tour Eiffel) jedna je od najprepoznatljivijih znamenitosti na svijetu, simbol Pariza i Francuske. Izgrađen je kao ulazni luk za Svjetsku izložbu 1889., kojom je obilježena 100. obljetnica Francuske revolucije. Osmislio ga je inženjer Gustave Eiffel u suradnji s inženjerima Mauriceom Koechlinom i Émileom Nouguierom te arhitektom Stephenom Sauvestreom. Smješten na Marsovoj poljani u Parizu, toranj je izvorno bio visok 300 metara (danas oko 330 metara uključujući antene). Sagrađen je od oko 7300 tona željeza. Posjeti ga više od sedam milijuna ljudi godišnje, što ga čini jednim od najposjećenijih spomenika s plaćenim ulazom na svijetu.

Svjetska izložba 1889. s Eiffelovim tornjem kao istaknutom građevinom

Doba kolonijalizma i imperijalizma

Novi izvori energije i tehnički pronalasci u doba industrijalizacije učinili su **Europu** središtem gospodarske moći u svijetu. Vodeće europske sile istodobno su nastojale proširiti svoje posjede izvan Europe. Pretvorivši čitave kontinente u svoje kolonije, stvorile su moćne imperije koji su postali osnovom njihove gospodarske i političke moći. Kolonije su pritom služile kao izvor jeftinih sirovina za industriju kolonijalnih sila, ali i kao tržište za njihove proizvode. Stanovništvo u kolonijama bilo je jeftina radna snaga pa su europski industrijalci sve češće otvarali svoje pogone upravo u kolonijama. Vodeće kolonijalne sile bile su **Velika Britanija** i **Francuska**. Kolonizaciju je pratilo širenje demokracije, kršćanstva, znanosti i tehnologije, ali su se neki narodi počeli opirati kolonijalnoj vladavini i stranom utjecaju.

U **Indiji**, glavnoj britanskoj koloniji, osnovan je Indijski nacionalni kongres – oporbena stranka koja je postavila zahtjev za samoupravom. Na valu otpora strancima srušeno je u **Kini** carstvo i proglašena je republika, ali nije bilo dovoljno snage da se uspostavi stabilna vlast. **Japan** je u međuvremenu proveo korjenite reforme, izgradio snažnu vojsku i počeo širiti svoj teritorij.

Henry Meyer: *Velike sile u borbi oko Kine, karikatura, 1898.*

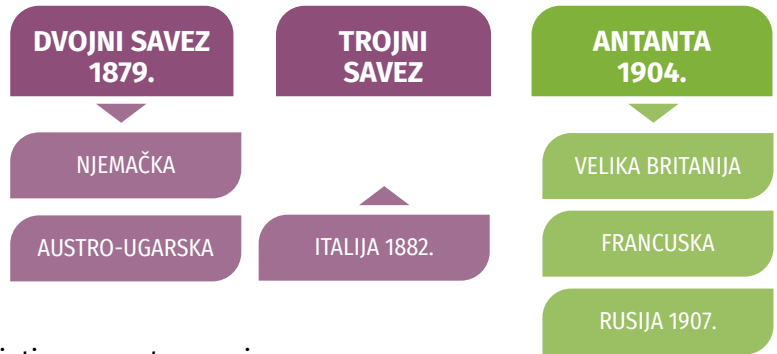
TUMAČIMO
ZEMLJOVID

Istraživanje Afrike

- Kolonijalnom pokoravanju nekog područja obično su prethodile istraživačke ekspedicije.
- Istraživanje kojega je kontinenta prikazano na zemljovidu?
- Podijelite se u skupine. Svaka skupina neka istraži rute i lokalitete koje su otkrili istraživači prikazani na zemljovidu. Izradite o svakoj ekspediciji prezentaciju, plakat ili videouradak. Obratite pozornost kroz koje su današnje države prolazili spomenuti istraživači. Osmislite današnje turističko putovanje prikazanim istraživačkim rutama.

Vojno-politički savezi

Kolonijalna utrka značila je i početak razdoblja pojačane napetosti u međusobnim odnosima velikih sila pa se one počinju udruživati u vojno-političke saveze kako bi se zaštitile od država koje su im mogle predstavljati prijetnju. Prvi od takvih saveza bio je Dvojni savez Njemačke i Austro-Ugarske sklopljen 1879. Kada se savezu 1882. priključila Italija, on je prerastao u Trojni savez, u kojem će Velika Britanija i Francuska vidjeti opasnost za svoju sigurnost i političke ambicije. Zbog toga su u drugi plan stavile svoje kolonijalne razmirice te su se 1904. udružile u Antantu (od fr. *entante* = sporazum). Pridruživanje Rusije Antanti 1907. dovelo je u težak položaj Njemačku jer su joj države Antante mogle blokirati trgovinski i vojni pristup sjevernom Atlantiku, Baltiku i Sredozemlju. Suparnički vojno-politički savezi, praćeni nacionalnim egoizmima i utrkom u naoružanju, doveli su do **velikih političkih kriza** koje su povećavale međusobne napetosti. Dok su francusko-njemački **sporovi oko Maroka** riješeni uzajamnim ustupcima u Africi, austrougarska **aneksija Bosne i Hercegovine** 1908. i Balkanski ratovi 1912. i 1913. približili su podijeljenu Europu globalnoj katastrofi.

Vojno-politički savezi, grafički prikaz

NAPRAVIMO
SAŽETAK

- Izradi vremensku crtu na kojoj ćeš označiti razdoblje „dugog 19.stoljeća“.
- Izradi usporednu tablicu sa značajnim novostima koje donosi „dugo 19. stoljeće“ na različitim područjima (politika, znanost, gospodarstvo, demografija).
- Kako su britanske kolonije u Sjevernoj Americi reagirale na uvođenje novih poreza?
- U čemu je značenje Deklaracije neovisnosti?
- Kako je organizirana vlast u SAD-u temeljem Ustava iz 1787.?
- Objasni međusobni odnos i položaj triju staleža u Francuskoj u 18. stoljeću.
- Kako su ostale europske države reagirale na Francusku revoluciju?
- U čemu je važnost Napoleonova Građanskog zakonika?
- Koja zajednička obilježja povezuju jednu naciju?
- Koje su dvije velike europske države ujedinjene u drugoj polovini 19. stoljeća? Koje su osobe zaslužne za njihovo ujedinjenje?
- Izradi usporednu tablicu s glavnim obilježjima konzervativizma, liberalizma, nacionalizma i marksizma.
- Protumači kako je industrijalizacija utjecala na stvaranje kolonijalnih imperija europskih država.
- Navedi dvije vodeće kolonijalne sile u svijetu.
- Izdvoji dva vodeća vojno-politička saveza i njihove države članice.

MALI I VELIKI
PROJEKTI

- Pronađi podatke o važnim osobama iz razdoblja Francuske revolucije. Objasni u čemu je njihova važnost za događanja u Francuskoj u tom razdoblju.
- Detaljnije istražite velike svjetske krize s početka 20. stoljeća (marokanske krize, aneksijska kriza, balkanski ratovi). Formirajte tri skupine, svaka neka istraži jednu od navedenih kriza. Osmislite kreativan način na koji ćete predstaviti saznanja ostalim učenicima u razredu.

2.

UTJECAJ INDUSTRIJSKIH REVOLUCIJA NA PROIZVODNJU I PROMET U HRVATSKOJ

PRISJETIMO SE!

- Krajem 17. i na početku 18. stoljeća najveći dio hrvatskih zemalja oslobođen je od Osmanlija.
- Za vladavine Marije Terezije provedene su brojne reforme koje su unaprijedile život u hrvatskim zemljama
- Iako je Josip II. nastavio s provođenjem reformi, većina njih povučena je prije njegove smrti.

Industrijsko doba – novi načini proizvodnje

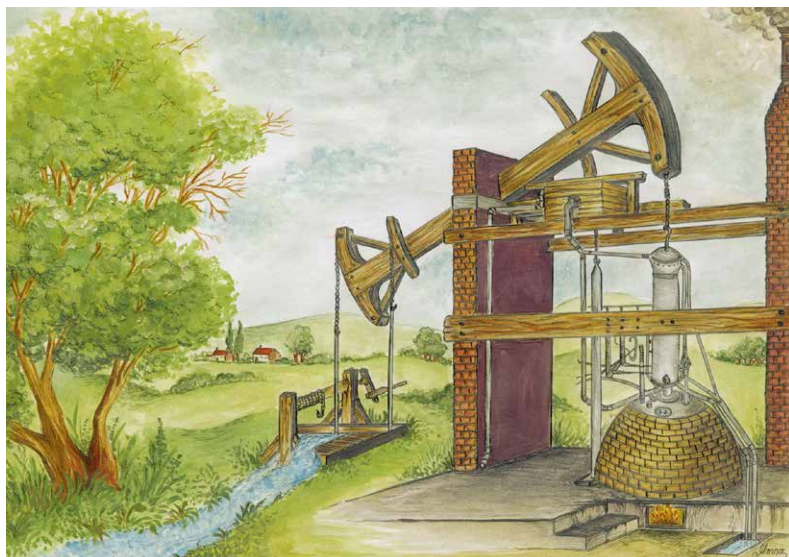
Industrijskom dobu prethodila je **agrarna revolucija**. Ona je u Engleskoj dovela do znatno kvalitetnije obrade zemlje i većih uroda, a samim time i do kvalitetnije prehrane te povećanja broja stanovništva. Postojeći način proizvodnje nije uspijevao zadovoljiti potrebe sve brojnijeg stanovništva pa su se isprobavala **tehnička rješenja** koja bi dovela do brže i veće proizvodnje. To je najviše došlo do izražaja u tekstilnoj industriji, gdje su ručne predilice i tkalački stanovi zamijenjeni mehaničkim napravama koje su pokretale vodenece.

Najveće promjene ipak je donio **parni stroj**, pokretan snagom vodene pare, koji je 1764. usavršio škotski inženjer **James Watt**. Uskoro su se počeli konstruirati strojevi temeljeni na pari kao izvoru energije, a ručna proizvodnja u manufakturama zamijenjena je **strojnom proizvodnjom** u tvornicama. Taj epohalni prijelaz s proizvodnje u manufakturama na tvorničku proizvodnju naziva se **prvom industrijskom revolucijom**. Kako se kao pogonska energija strojeva koristila vodena para, razdoblje 19.

stoljeća često nazivamo i **doba pare**. Pri samom kraju tog stoljeća vodenu je paru zamijenila električna energija, a zatim nafta, čime je nastupilo doba druge industrijske revolucije. U to je doba moderna industrija počela zadovoljavati sve veću potražnju za jeftinom robom široke potrošnje.

Primjena parnog stroja, grafički prikaz

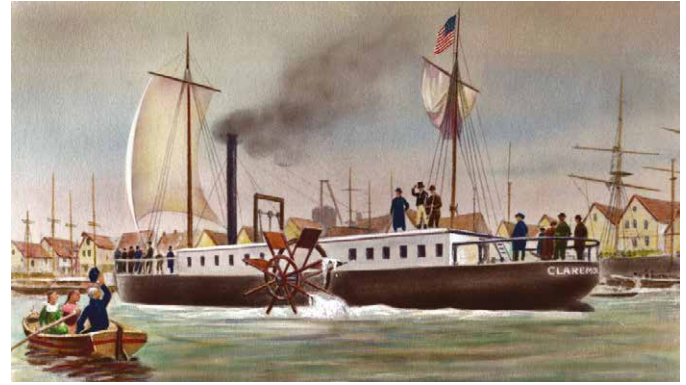

Crpka za vodu pokretana parnim strojem, ilustracija

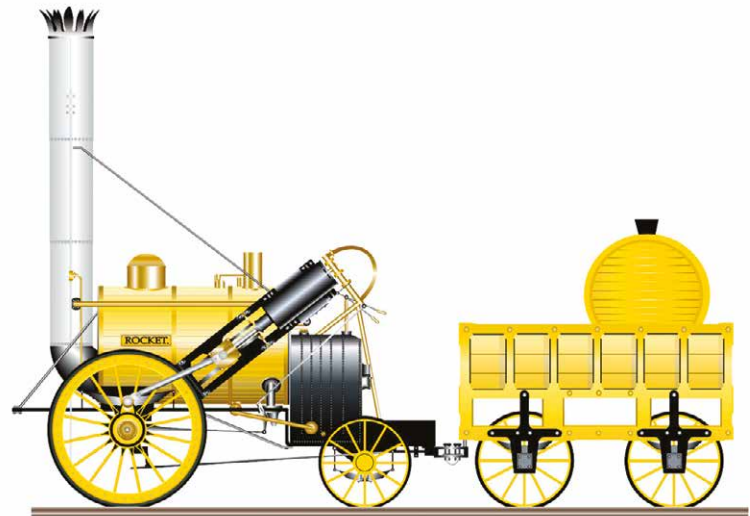
Posljedice industrijske revolucije

Posebno važne promjene dogodile su se u prometu jer je Richard Trevithick 1803. konstruirao **parnu lokomotivu**, što je potaknulo izgradnju željezničkih pruga, a Robert Fulton 1807. sagradio je **parobrod**. Oba izuma dovela su do revolucionarnog **ubrzanja prometa**, a nova su prometna sredstva odjednom mogla prevesti znatno više robe nego teretne kočije i jedrenjaci. Istodobno su tvornice proizvodile mnogo **više proizvoda** u znatno kraćem razdoblju, a sve zajedno dovelo je do **smanjenja cijene proizvoda**.

Masovna tvornička proizvodnja potaknula je napuštanje sela i odlazak stanovništva u gradove. Tomu je doprinijelo i slabljenje te potom nestanak feudalnih odnosa s obzirom na to da industrija nije trebala ovisne seljake nego radnu snagu koja će se slobodno kretati. To je dovelo do rasta i širenja gradskih središta ili do procesa koji se naziva **urbanizacija**. Za potrebe radnika u gradovima nastajala su radnička naselja s uskim ulicama i skromnim kućama. Higijenski uvjeti u takvim četvrtima, koje su se nalazile u blizini tvornica, bili su vrlo loši – bez vodovoda, kanalizacije i ostalih infrastrukturnih objekata. **Industrijalizacija** je donijela i negativne utjecaje na ljudski okoliš jer su tvornice onečišćavale okoliš te štatile zdravlju.

▶ Parobrod Clermont, ilustracija

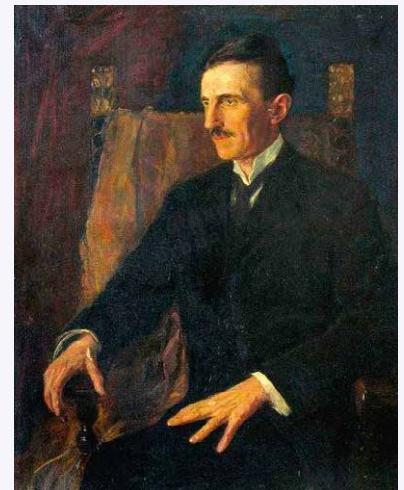
▶ Stephensonova lokomotiva
Rocket iz 1829., ilustracija

ZNAMENITE OSOBE

KROZ POVIJEST / Nikola Tesla (1856. – 1943.)

Nikola Tesla, genijalni izumitelj i vizionar, rođen je 1856. u Smiljanu u Lici. Prva znanja stekao je u rodnom selu i susjednom Gospiću, a maturirao na velikoj realnoj gimnaziji u Rakovcu kraj Karlovca. Kasnije se upisao na Visoku politehničku školu u Grazu, ali je zbog razvojačenja Vojne krajine izgubio stipendiju pa je morao napustiti studij. Nekoliko godina proveo je radeći u Mariboru, Pragu, Budimpešti, Strasbourgu i Parizu, gdje je privatno posjećivao visoka učilišta i slušao pojedina predavanja. U lipnju 1884. otišao je u Sjedinjene Američke Države, gdje je razvio motor na izmjeničnu struju s okretnim magnetskim poljem, višefazni sustav prijenosa električne energije, transformator za struje visoke frekvencije, ozonski generator i druge pronalaskeske. Sustavno je istraživao daljinsko upravljanje i bežični prijenos energije. Umro je 1943. u New Yorku.

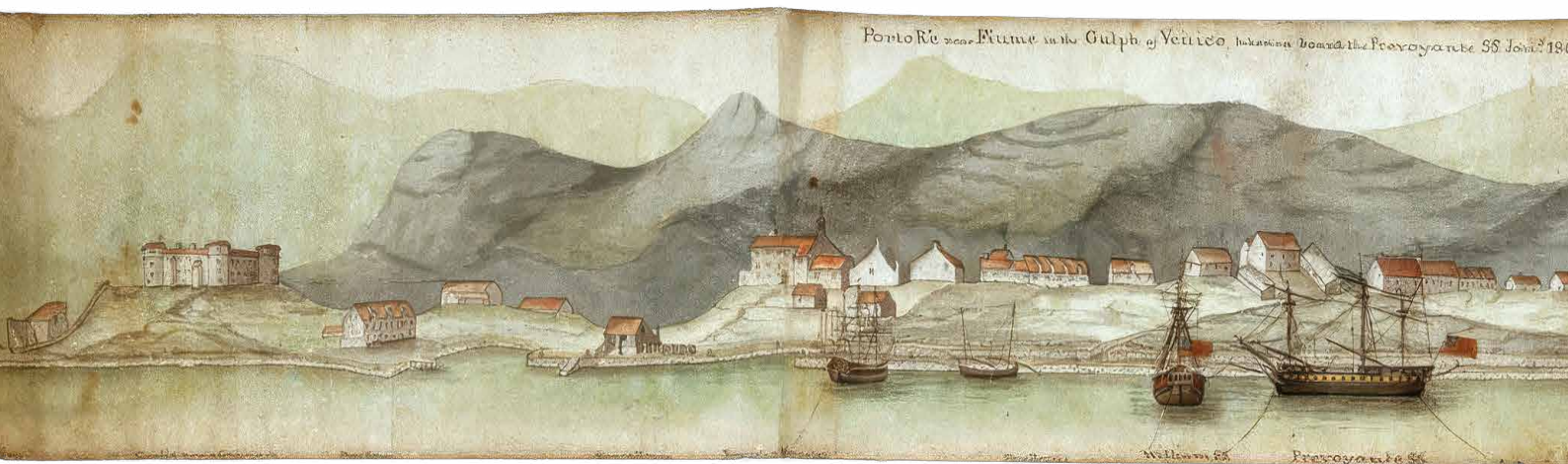
▶ Vilma Lwoff-Parlaghy: Plavi portret Nikole Tesle, 1916.

Ovo je jedini portret Nikole Tesle za koji je pozirao nekom umjetniku. Prostoriju u kojoj je pozirao Tesla je osvijetlio plavim neonskim svjetlom, jednim od svojih izuma. Otuda naziv Plavi portret.

Teškoće i poticaji u industrijalizaciji Hrvatske

Na početku industrijalizacije hrvatske su zemlje u sklopu Habsburške Monarhije bile politički podijeljene i prometno **nepovezane**. Vladali su feudalni odnosi, većina stanovništva živjela je na selu te je bila nepismena. **Nije bilo ni kapitala ni investitora**. Prevladavala su jednostavna zanimanja, **tehnologija je bila nerazvijena, a produktivnost niska**. Još u 18. stoljeću habsburški su vladari provodili različite mjere kako bi olakšali razvoj gospodarstva. Tako su 1717. proglasili **slobodu plovidbe** Jadranskim morem osiguravajući zaštitu svim brodovima koji su plovili prema lukama Habsburške Monarhije.

Dvije godine kasnije, nastavljajući s politikom pomaganja pomorsko-trgovačkom gospodarstvu na Jadranu, **proglasili su Rijeku i Trst slobodnim lukama**. U njima se bez naplate carine mogla uvoziti i izvoziti roba. To je potaknulo razvoj manufakturne proizvodnje pa je u Rijeci 1751. počela s radom **rafinerija šećera – prva velika manufaktura u hrvatskim zemljama**. Osnovana nizozemskim kapitalom, prerađivala je sirovinu iz šećerne trske koja se dovozila morskim putem. U Zagrebu je 1796. tiskano djelo *Temelji žitne trgovine* karlovačkog trgovca Josipa Šipuša. Razmatrajući stanje trgovinskog prometa, autor se založio za poticanje **trgovine** i jezično jedinstvo koje je bilo poželjno već i radi lakšeg poslovanja na žitnoj magistrali od Dunava do Jadrana.

 Kraljevica 1802.

DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

KROZ POVIJEST / Kukuruz i krumpir

Kukuruz je u 18. stoljeću postao glavna žitarica za prehranu seljaka i stoke. U našim je krajevima dobro uspijevao, a za sjeme mu je trebao manji postotak priroda od pšenice, zobi, raži i ječma. Krumpir se isprva uzgajao kao ukrasna biljka da bi tek u drugoj polovini 18. stoljeća postao poljoprivredna kultura. Jedno jutro zemlje zasađeno krumpirom moglo je hraniti višečlanu obitelj godinu dana, kao i dva ili četiri jutra zasijana žitom. Istodobno je krumpir mogao uspijevati i na oskudnim **pustopoljinama**, ali se nije mogao čuvati u zalihama dulje od godinu dana. Razlog za ovisnost o krumpiru i kukuruzu, kulturama koje su poslije otkrića Amerike prenesene u Europu, bila je agrarna napućenost koja je prisiljavala seljake da pokušaju doći do što više kalorija na što manje zemljišnih čestica.